

PENGEVÆRDI OG VÆRDI

Foredrag¹⁾ i Socialøkonomisk Samfund fredag d. 19. november 1926

Av Wilhelm Keilhau

I.

Det som fremfor noget andet særpræger den teoretiske økonomik i perioden fra først i 1870-aarene fremover mot utbruddet av verdenskrigen, er den brede plass ordskifterne om værdibegrepet indtar. Det er værditeoretikernes gyldne tid. Alle de socialøkonomer som var i pakt med det nye og friske i tiden, var værditeoretikere paa sin hals. Alle som én følte de sig ogsaa overbeviste om at det var lykkes for dem aa gi den endelige løsning av værdiproblemet; de ironiserte aapenlyst over *John Stuart Mill* fordi han hadde ment at alt klassikerne hadde bragt grundbegreperne i havn; men naar det gjaldt dem selv og deres egne teorier, tænkte de paa nøiagtig samme maate som *Stuart Mill* om den klassiske lære.

Tiden er blit en anden. I de senere aar er det først og fremst begivenheterne som har ført ordet. Men naar begivenheterne docerer, pleier det sjelden aa gaa systematisk for sig. Derfor har dagens spørsmål været av skiftende art, og de teoretikere som vil være i pakt med vor tid, har maattet ta skiftende indstillinger. De har maattet være med sin tanke der hvor tampen brænder. Som *Ohlin* nylig med rette har fremhævet i festskriftet for *Lujo Brentano*, lever socialøkonomerne nu i enkeltproblemernes tid.

Men mellem disse enkeltproblemer fra vor egen tid er der ett som fremfor noget andet har staat i midtpunktet av in-

¹⁾ Naar jeg efter opfordring lar foredraget trykke i „Nationaløkonomisk Tidsskrift“ i den form det blev holdt er det i haabet om at læserne vil forstaa vanskelighetene ved aa presse dette vældige emne ind i en ramme som svarer til en knap times taletid, og at de vil være saa elskværdige aa skrive flest mulig av manglerne ved fremstillingen paa konto av disse vanskeligheter.

W. K.

PENGEVÆRDI OG VÆRDI

Foredrag¹⁾ i Socialøkonomisk Samfund fredag d. 19. november 1926

Av Wilhelm Keilhau

I.

Det som fremfor noget andet særpræger den teoretiske økonomik i perioden fra først i 1870-aarene fremover mot utbruddet av verdenskrigen, er den brede plass ordskifterne om værdibegrepet indtar. Det er værditeoretikernes gyldne tid. Alle de socialøkonomer som var i pakt med det nye og friske i tiden, var værditeoretikere paa sin hals. Alle som én følte de sig ogsaa overbeviste om at det var lykkes for dem aa gi den endelige løsning av værdiproblemet; de ironiserte aapenlyst over *John Stuart Mill* fordi han hadde ment at alt klassikerne hadde bragt grundbegreperne i havn; men naar det gjaldt dem selv og deres egne teorier, tænkte de paa nøiagtig samme maate som *Stuart Mill* om den klassiske lære.

Tiden er blit en anden. I de senere aar er det først og fremst begivenheterne som har ført ordet. Men naar begivenheterne docerer, pleier det sjelden aa gaa systematisk for sig. Derfor har dagens spørsmål været av skiftende art, og de teoretikere som vil være i pakt med vor tid, har maattet ta skiftende indstillinger. De har maattet være med sin tanke der hvor tampen brænder. Som *Ohlin* nylig med rette har fremhævet i festskriftet for *Lujo Brentano*, lever socialøkonomerne nu i enkeltproblemenes tid.

Men mellem disse enkeltproblemer fra vor egen tid er der ett som fremfor noget andet har staat i midtpunktet av in-

¹⁾ Naar jeg efter opfordring lar foredraget trykke i „Nationaløkonomisk Tidsskrift“ i den form det blev holdt er det i haabet om at læserne vil forstaa vanskelighetene ved aa presse dette vældige emne ind i en ramme som svarer til en knap times taletid, og at de vil være saa elskværdige aa skrive flest mulig av manglerne ved fremstillingen paa konto av disse vanskeligheter.

W. K.

teresserne. Det er problemet om pengeværdien. Alle social-økonomer i vor tid er blit tvunget til aa bli pengeteoretikere og til aa kaste sig over undersøkelserne av pengeværdien. Vor tid har altsaa ogsaa sit værdiproblem aa tumle med. Forskjellen er bare den at mens teoretikerne fra 1870 av og fremover beskæftiget sig med det generelle værdiproblem, vier teoretikerne av idag sig til studiet av at specielt værdiproblem.

Der er imidlertid noget visst paradoksalt ved den ting at en slik motsætning lar sig stille op. Mellem det generelle og det specielle skal der jo ingen motsætning være. Apriori skulde en derfor ha tænkt at de generelle værditeoretikere fra forrige periode i utpræget grad hadde beskæftiget sig med pengeværdien fordi den jo unegtelig er en av de hyppigst forekommende av alle værdier og derfor maa være en av de mest iøinespringende prøvestener paa riktigheten av en generel værditeori, og paa tilsvarende vis skulde en ha tænkt at pengeværditeoretikerne av idag maatte være særlig ivrige efter aa nyttiggjøre sine specialresultater for den generelle værdilære. Saa meget mere paradoksal er den opstilte motsætning fordi ogsaa teoretikerne fra 1870-aarene og fremover var stillet overfor et vanskelig pengeproblem, nemlig spørsmålet om bimetallismen, og fordi teoretikerne av idag gjennemgaaende kjender sig utilfredse med de generelle værdiløsninger fra forrige periode og derfor skulde ha en naturlig trang til aa konstruere sine egne værditeorier.

Imidlertid er det en kjendsgjerning at værditeoriene fra i 1870-aarene betød litet for diskussionen om bimetallismen. Skulde nogen tvile paa riktigheten av denne paastand, vil jeg tillate mig aa henvise ham til de dogmehistoriske utredninger hos *Correa Walsh* i „The Fundamental Problem in Monetary Science“, som paa dette punkt synes helt overbevisende. Og hvad angaar pengeteoretikerne av idag, da turde det være tilstrækkelig aa minde om den stilling de to favorittorfattere indtar til det generelle værdiproblem. *Cassel* roser sig av at han i sin „Theoretische Sozialökonomie“ har bragt i anvendelse et beskrivelsessystem, „in dem die alte sogenannte Wertlehre mit ihrer unendlichen Wortstreitereien und ihrer unfruchtbaren Scholastik ausgemustert ist“. *Keynes* gaar i „Monetary Reform“ like løs paa teorien om inflationen uten aa vie den generelle værdilære nogen omtale.

Det gjælder dog om flere av de mere dyptgaaende pengeforfattere at de ialfald rent definitions-mæssig tar stilling til det generelle værdiproblem. Dette er saaledes tilfældet med *Knapp*.

Likeledes med *Irving Fisher*. Men gjennomgaaende savner pengeteoretikernes værdidefinitioner filosofisk underbygning. Typisk er begrepsbestemmelsen hos *Fisher*. Han skriver: „The value of any item of wealth is its price multiplied by its quantity“.

Ikke faa av disse definitioner gaar tilbake paa *Walras*. Det er naturlig nok. Pengeteoretikerne er jo gjerne tilbøielige til aa uttrykke sig i matematisk symbolsprog, og fremfor nogen er det *Walras* som har skaffet det matematiske symbolsprog borgerret i økonomikken. Men for utdypelsen av værdiproblemet hos de moderne pengeteoretikere er det mindre heldig. Av gjennombruddsøkonomerne fra 1870-aarene var nemlig *Walras* utvilsomt den mindst filosofisk anlagte. Hans opfatning av værdibegrepet lider da ogsaa i selve utgangspunktet av mangel paa filosofisk gjennomtænkning. Efter *Walras* er det værdibestemmende moment sjeldenheten, „la rareté“, som hos *Cassel* er blit til „Prinzip der Knappheit“. Om denne sjeldenhet skriver *Walras*, — det staar i anden utgave av hans elementer paa side 124: „La valeur d'échange est un fait relatif; la rareté est un fait absolu.“ Ja det skriver han, og dog kan der neppe tænkes et økonomisk begrep som gir et tydeligere uttryk for relativitet end netop sjeldenheten. I ethvert git øieblik har sjeldenheten av et gode én relation til det objektive behov for det og andre til de subjektive begjær efter det, og i ethvert git øieblik er vurderingen av sjeldenheten avhengig av de kalkulerede chanser for reproduktibilitet og substitution.

Det mest karakteristiske ved pengeteoretikernes værdidefinitioner er dette at de alle har for øie det vi kunde kalde varernes prisværdi paa et marked; de beskriver enten varernes værdi ved stedfunden omsætning eller deres værdi kalkulert paa grundlag av en notert fast pris. Det er nemlig disse værdier som spiller den viktigste rolle i de fleste pengeteoretiske resonnementer, og pengeteoretikerne har naturligvis først og fremst aa ta hensyn til at deres værdidefinitioner passer ved de undersøkelser av pengeforholdene som de selv foretar.

Nu lar der sig dog trække visse konklusjoner for den almindelige værdilære allerede av disse definitioner. De er nemlig opstillet, og det er nødvendig aa opstille dem, uten noget hensyn til de momenter som i øieblikket har været prisbestemmende og ifølge definitionerne altsaa ogsaa værdibestemmende. Pengeteoretikernes værdidefinitioner utelukker derfor enhver opfatning av værdibegrepet som støtter dette til et bestemt psykologisk aarsakskompleks, saaledes alle de definitioner vi kunde kalde de sentimentale. Videre alle de forklaringer som søker

værdibestemmelsen i produktionsomkostninger, i arbeidsopofrelser eller i „krystallisering“ av menneskelige anstrengelser. Forklaringer som identifiserer værdi med nytteevne, vil i penge-læren kunne passe overalt hvor det gjælder værdien av penge som kan anvendes for ett eller andet formaal, altsaa av dispo-nible penge. Men denne forklaring er helt uanvendelig overfor anvendelsen av pengeverdierne i bokholderiet, hvor aktiverne maa opføres med sine pengeekvivalenter fra investeringsøie-blikket indtil en statusvurdering er foretat, uten hensyn til om den saaledes principmæssig krævede værdiekvivalens gir uttryk for nogen aktuel ekvivalens i nytteevne.

En undersøkelse av læren om pengeverdien viser altsaa nødvendigheten av at det generelle værdibegreb formuleres meget generelt.

Den av pengeteoretikerne som har været længst paa vei mot et rent generelt værdibegreb, er *Knapp*. Ogsaa dette hører til paradokserne ved det emne vi drøfter. Mellem de toneangivende pengeteoretikere er nemlig *Knapp* utvilsomt den som har hat den ringeste innsikt i den overordentlige betydning pengeverdien har.

Knapp skriver i „Staatliche Theorie des Geldes“: „Metal-listerne sier: om værdien av et gode kan man bare tale, naar man sammenligner det med et andet gode.“ *Knapp* gjør imid-lertid opmerksom paa at der kan tales om et godes værdi ogsaa naar det sammenlignes med en historisk-retslig definert værdi-maal, altsaa ikke med et andet gode, men med en ren fik-tion. Dette er hovedpunktet i den pengeteori det blit almin-delig aa kalde for den nominalistiske.

Nu skal jeg ikke her drøfte riktigheten eller ikke-riktig-heten av den nominalistiske lære. Jeg vil bare fæste opmerk-somheten ved at *Knapp* efter mit skjøn er paa riktig vei naar han omtaler sammenligningen som det værdiforaarsakende, og at han, naar han reiser spørsmålet om en fiktiv værdimaaler, er inde paa formuleringen av et hovedproblem i den rent gene-relle værdilære.

Skal en nu gaa videre ind paa den vei *Knapp* her har pekt paa, vil det være nødvendig aa foreta en psykologisk undersøkelse av det som foregaar ved sammenligninger. En slik undersøkelse har jeg git i min avhandling „Die Wertungs-lehre“, som utkom i 1923 hos Gustav Fischer. Jeg skal faa lov til med nogen faa ord aa sammenfatte de resultater jeg der kom til.

Formålet for en sammenligning er alltid aa utvide erkjen-

delsen. Den typiske sammenligning foreligger naar det ukjendte blir sammenlignet med noget kjendt. En positiv utvidelse vil erkjendelsen faa dersom resultatet av sammenligningen blir dette at noget som allerede har været utsagt om det kjendte sammenligningsledd, ogsaa har gyldighet for det ukjendte. Drevet av ønsket om aa indføre ensartethet og system i sammenligningerne, slik at de sammenligninger ett individ utfører ogsaa har nytteevne for andre individer, har menneskene under kulturutviklingen søkt aa opstille faste, saavidt mulig bestemt definerte sammenligningsledd, altsaa fikse standarder, som de andre elementer blev sammenlignet med. Meter, liter og kilogram er slike standarder fra virkelighetens verden. Alle bestemt definerte begreper er slike standarder i tankernes verden.

Det hænder at naar der utføres en sammenligning med en standard, er resultatet paa forhaand git. Den menneskelige virksomhet gaar bare ut paa aa avdække det. Avstanden mellem to fjeld foreligger. Sammenligningen mellem avstanden og meterstandarden har bare konstaterende betydning. Landmaaleren staar altsaa ikke i nogen henseende frit. Kommer han til et resultat som ikke stemmer med den foreliggende avstand, har han utført maalingen galt. Mer er der ikke aa si om den ting. I tænkningen foreligger tilsvarende forhold ved de elementære logiske operationer.

Men i de fleste tilfælde ligger saken anderledes an. Resultatet er ikke git paa forhaand. Der er et visst spillerum tilbake. Eller iagttagelsen av det ukjendte element har været saavidt unøiagtig at der indgaar et usikkerhetsmoment i selve grundlaget for sammenligningen. Eller standarden er saa subjektiv at sammenligningen ikke kan utføres ved hjelp av nogen rent logisk metode. I alle slike tilfælde maa resultatet fastslaaes ved en mer eller mindre begrundet menneskelig beslutning. Vi taler isaafald om en vurdering. Vi kan altsaa opstille følgende definition: En vurdering er en menneskelig beslutning som fastsætter et mer eller mindre velbegrunnet resultat av en sammenligning.

De fleste utsagn vi kommer med i vor daglige tale, er resultater av slike vurderinger. Vor hjerne har imidlertid vænnet sig til aa utføre sammenligningerne saa raskt at vi ikke gjør os klart hvor kompliseret tankeprocessen egentlig er. La mig belyse dette ved et par eksempler.

Naar De ser ut av vinduet og sier til en kammerat som sitter længer inde i værelset: „Der kjører en bil forbi“, har De i virkeligheten foretat en sammenligning mellem et iagttat syns-

objekt og standardbegrepet en bil. Utsagnet er en vurdering av synsobjektet i relation til standarden. Men dette er De Dem ikke bevisst. De tror at De foretar „en umiddelbar beskrivelse“. Forholdene kan imidlertid stille sig slik at iagttageren av en bil blir sig sammenhængen bevisst. Jeg skal ta et eksempel fra min erindring; jeg ber Dem tilgi om nogen av detaljerne skulde være sat til av erindringens farlige tvilling-søster fantasien. En deilig junimorgen i 1922 stod en mekaniker paa et gatehjørne i Westend av Berlin. Han hørte skudd og saa op. I det samme suste der en bil forbi. Han blir kaldt ind for domstolen som vidne, for de skudd han hadde hørt, hadde dræpt Det tyske Rikes første mand, utenriksministeren Walther Rathenau. Mekanikeren blir spurgt om det var en Daimlervogn som hadde kjørt forbi. Han betænker sig. Han sammenligner erindringsbilledet av den forbisusende bil med erindringsbilledet av en Daimler. Han ber om aa faa forelagt sig et fotografi av en Daimler-model før han kan svare. I et slikt tilfælde er alle ledd i sammenligningen bevisste.

De ser paa en dames spaserdragt og sier: „Den er blaa.“ Ogsaa da tror De kanskje at De beskriver umiddelbart. I virkeligheten sammenligner De synsbilledet av spaserdragten med Deres erindringsbillede af standardbegrepet blaat. I visse tilfælde kan De ogsaa bli Dem leddene i en slik sammenligning bevisst. De gaar ind til en skrædder for aa kjøpe en blaa dress. De kommer i tvil om farven. Er den virkelig blaa? De lægger dressen ved siden av en standardprøve som De tidligere har bestemt som blaa, og De ser Dem nøie og prøvende for før De uttaler Dem om resultatet.

Den vurdering, som De foretar i et tilfælde som det sidste, gir et temmelig ubestemt resultat. Vi kan kalde den for en grænsevurdering. De fastslaar om farven paa dressen ligger indenfor eller utenfor de grænser av farvenuancer som efter Deres opfatning omfatter farvebegrepet blaat.

Oprindelig har alle sammenligninger git like ubestemte resultater. En løytnant og 20 mand avla for endel aar siden et besøk hos en primitiv stamme i det indre av Afrika. Stamme-høvdingen kunde i sit begreppsprog ikke beskrive hændelsen mer eksakt end i den vending at han hadde faat besøk av „mange hvite mænd“.

Tilbake i de graa tider lærte menneskene sig til aa strække fingre i veiret naar slike hændelser skulde beskrives. Rækker De alle fingre i veiret, har De grundlaget for ti-tal-standard. Naar vi er trøtte og skal tælle, falder vi alle

tilbake paa bruken av fingrene som tællestandard. Naar folk blir gamle og sløve, tæller de bestandig paa fingrene. Det tyder paa at fingrene er de oprindelige standarder ved beskrivelsen av alle de relationer som er talmæssige, og som vi kan kalde de kvantitabile relationer.

Det er fortrinsvis hvor det gælder disse kvantitabile relationer at der er blit behov for eksaktere sammenligningsresultater.

For aa opnaa slike eksakte resultater har menneskene gjort bruk av en egenartet fremgangsmaate. De har tydd til det vi kalder fiktioner. De har betjent sig av dette som *Vaihinger* kalder „das Denken des als Ob“. Opfatter De begrepet identitet strengt, eller eksakt, maa De si at to elementer bare er identiske dersom der ikke lar sig tænke noget ved det ene element som ikke ogsaa lar sig tænke ved det andet. Men da er de to elementer ikke to, men ett. Altsaa: ikke noget element kan være identisk med noget andet element end sig selv. Hvis imidlertid menneskene skulde bli staaende ved denne erkjendelse, vilde de miste enhver eksakt orienteringsevne. Sammenligningen mellem et element og en standard vilde da nemlig bare kunne gi ett resultat: det at elementet var forskjellig fra standarden. Men det er likheten med det kjendte som lærer os noget om det ukjendte.

Der kunne kanske vaages det paradoks at menneskenes vidunderligste orienteringsevne, evnen til aa erkjende likhet, er utviklet av en transformeret mangel, nemlig av mangelen paa evne til aa erkjende forskjel. Naar vi sier at alle gule ligner hverandre, er det utvilsomt ikke noget andet end en mangel ved iagttagelsesevnen hos os hvite. Men av mangelen paa evne til aa se forskjel har menneskene utviklet den vidunderlige tankeoperation som tillater os bevisst aa se bort fra forskjel. Denne logiske operation, som altsaa tillater os erkjendelse ved likhet, kalder jeg *identitetsvurderingen*. Det erkjendelsesmæssige grundlag for den er følgende: Enhver sammenligning sker med et bestemt formaal for øie. Selvom nu alle elementer er forskjellige, har erfaring lært at i et umaalelig stort antal tilfælde er forskjellen mellem to elementer ganske likegyldig ved realisationen av et bestemt formaal. I relation til dette formaal kan forskjellen derfor vurderes betydningsløs, irrelevant. I disse tilfælde kan vi gaa frem som om elementerne var identiske, men vel aa merke bare saalænge det gjælder dette formaal. I relation til det vurderes altsaa elementerne identiske og forholdet mellem dem betegnes som en ekvivalens. Enhver

kan se og smake forskjellen mellem $\frac{3}{4}$ kg. farin og 1 kg. hvetemel, men hvis prisen paa $\frac{3}{4}$ kg. farin er 50 øre og prisen paa 1 kg. hvetemel likeledes er 50 øre, vil den kjøbmand som i øieblikket har det ene formaal aa skaffe sig en 50-øring, kunne realisere dette saavel ved aa sælge $\frac{3}{4}$ kg. farin som ved aa sælge 1 kg. hvetemel. I relation til dette formaal er enhver forskjel mellem de to varekvantiteter irrelevant: de er prismæssig ekvivalente.

Det er slike iagttagelser som har ført frem til værdibegrepet. Overalt hvor to elementer i relation til et bestemt formaal er vurdert identiske, kan det sies at der er fastsat værdier av dem. Den generelleste, men ogsaa den eksakteste værdidefinition lyder kort og godt slik: værdier er ekvivalente elementer. Forutsat at ekvivalensen gjælder kvantiteter, og at en ekvivalens mellem to kvantiteter av to sammenligningledd er fastsatt saaledes at den ikke varierer om kvantiteterne varierer, lar der sig av én git ekvivalens logisk utlede et antal andre ekvivalenser; værdilære og ligningsteori falder under denne forudsætning sammen.

Ekvivalensdefinitionen er baade den generelleste og den eksakteste, fordi den passer paa alle tilfælde av værdi. Men den er netop derfor saa generel at hvert enkelt værditilfælde maa karakteriseres nærmere for aa være tilfredsstillende bestemt. Allerede av selve definitionen lar der sig imidlertid trække visse konklusioner. Jeg skal nævne nogen av de viktigste.

For det første følger det av ekvivalensdefinitionen at værdier altid optrær parvis. Der kan ikke fastsettes nogen værdi av A i B uten at der samtidig er fastslaat en værdi av B i A. Det kan sies at vi her har aa gjøre med et generelt relativitetsprincip. Muligheten av en absolut værdi er utelukket i og med anerkjendelsen av denne teori. I dansk økonomik har forresten læren om værdiernes ubetingede relativitet været anerkjendt i de senere aar. Denne lære er et hovedmotiv hos *Birck*. De husker sikkert alle det latinske citat han konkluderer med: „nubem pro Junone“.

For det andet følger det at alle værdier er rene beskrivelsesbegreper. Dette gjælder følgelig ogsaa de økonomiske værdier. Tanken om „reale værdier“ er en uvidenskapelig illusion. Værdierne forekommer bare i tankernes verden. De kan hverken produseres, erhverves, utdannes eller konsumeres. De kan heller ikke dannes ved krystallisationer. De kan bare bokføres. De blir opført, og de blir strøket ut. De blir opskrevet, nedskrevet eller avskrevet. De gaar ind i bøkernes og ut

av bøkene. De blir opført paa papirer av enhver art. De blir daglig nyvurdert og omvurdert. En jordeiendom i Norge var for ett aar siden værd 100 000 kr. Idag er den samme eiendom værd 70 000 kr. Men det vilde være misvisende aa si at der er gaat tilspilde en værdi paa 30 000 kr. Forholdet er ganske enkelt det at relationen mellem eiendommen og den norske krone for ett aar siden lot sig beskrive med tallet 100 000, mens denne relation idag maa beskrives med tallet 70 000.

For det tredje følger det at værdier som rene beskrivelsesbegreper ikke kan indvirke umiddelbart paa hverandre. Enhver tale om et kausalforhold mellem værdier — som f. eks. mellem normalværdi og markedsværdi eller mellem produktens værdi og produktionsmidlernes værdi — er fuldstændig ineksakt. Enhver „vekselvirkning“ mellem værdier formidles ved menneskelig erkjendelse, menneskelig vurdering og menneskelig beslutning.

For det fjerde kan som andet ledd i sammenligningen godt brukes en „fiktiv værdimaaler“, netop fordi det er beskrivelsen det kommer an paa, og en „fiktiv“ værdimaaler godt kan beskrives eksakt. Den har endog visse fordeler. Hamburger Banco var en fiktiv værdimaaler; saalænge definitionen blev fastholdt, kunde den ikke skades; den var hverken inflatabel eller deflatabel.

Naar nu værdibegrepet blir anvendt i økonomikken, taes det særlig tilhjælp ved beskrivelsen av en bestemt kausalføregang, nemlig byttet. Naar to gjenstande i et git øieblik har været ombyttet, er dette i den socialøkonomiske værdilære blit beskrevet saaledes at gjenstandene i bytteøieblikket hadde ekvivalente værdier. *Adam Smith* kalder disse værdier for „values-in-exchange“. Det er disse værdier pengeteoretikerne behandler, og paa disse værdier kan deres specialdefinitioner passe.

Men hvordan kan nu et bytte betegne en vinding for den ene av parterne eller i sin almindelighet endog for begge parter dersom det er like værdier byttet gjælder? Det kommer ganske enkelt av den ting at ekvivalensen mellem de ombyttede kvantiteter bare har gyldighet i en enkelt relation. I det moderne samfund, hvor byttene formidles ved penge, er det i den prismæssige relation ekvivalensen foreligger. De ombyttede kvantiteter er prisekvivalente. Det er indholdet og hele indholdet av byttets beskrivelse ved „values-in-exchange“. Samtidig vurderes imidlertid de ombyttede kvantiteter av hver

av de byttende individer i relation til det formaal som har motivert denne parts beslutning om aa indlate sig paa byttet. I disse relationer har de ombyttede kvantiteter andre værdier.

De økonomiske værdier trænger i det hele tat altid tre angivelser for aa være tiltrækkelig karakteriserte, nemlig angivelsen av det vurderende individ, formaalet for vurderingen og tidspunktet for den. Økonomikken har derfor et videre værdibegrep end matematikken, for matematikken kjender bare ett formaal: aa erkjende de kvantitabile relationer, og hvor det gjælder dette formaal maa alle normale mennesker vurdere likt.

Betydningen av tidspunktet er kanskje tilstrækkelig illustreret ved den nævnte jordeiendom. Betydningen av det vurderende individ og hans formaal vil jeg faa lov til aa belyse fra et par tilfælde som er noksaa dagligdagse under de daarlige tider vi nu har i Danmark og Norge. En handelsmand er i økonomiske vanskeligheter paa grund av kronestigningen. Hans lager skal vurderes. Der fastsættes ett sæt av værdier under forutsætning av at han kan fortsætte forretningen og et andet — og lavere — de saakaldte likvidationsværdier — under forutsætning av at han maa siuite. Spørsmålet om en meget betydningsfull værdiansættelse refererte til det ene eller det andet av disse to sæt værdier har git os det mest dramatiske moment under de paagaaende riksretsforhandlinger i Norge. Det andet tilfælde tar jeg fra beskatningen. Som grundlag for en handelsmands skattepligt skal hans lager vurderes. Der foreiaes to vurderinger. Han vurderer det selv før selvangivelsen sættes op. Senere vurderes det av en kontrollerende ligningsassistent. Formaalet for de to vurderinger er det samme: skattepligtens eksakte fastlæggelse. Men vurdererne er forskjellige og motiveres av motsatte interessekomplekser.

II.

Hvilken betydning vil det nu ha for læren om pengeværdien aa fremstille den i lys av den generelle værditeori jeg her har prøvet paa aa utvikle? Aa bringe dette paa det rene er formaalet for det andet avsnit av foredraget.

Det som først springer i øinene naar læren om pengeværdien undersøkes under denne synsvinkel, er mangetydigheten av selve begrepet pengeværdi. I ekvivalensteoriens og vurderingslærens beskrivelsessystem kan der overhovedet ikke tales om pengeværdien; problemene gjælder pengeværdierne. I hvert enkelt tilfælde blir nemlig den aktuelle pengeværdi be-

stemt ved en vurdering som foregaar i relation til en bestemt bruk av den vurderte pengemængde. Læren om pengeværdierne blir paa denne maaten intimt og uadskillelig knyttet til læren om pengefunktionerne. Ut fra den her trukne konsekvens som utgangspunkt foreligger der fra 1925 en fremstilling av pengeværdierne i vurderingslærens beskrivelsessystem av *Hero Moeller* i hans bok „Die Lehre vom Gelde“. *Moellers* utviklinger forekommer mig aa være helt riktige saa langt de rækker, men de er ikke fuldstændige.

De vigtigste funktioner pengene utfører i et moderne samfund, er nu følgende:

De er kjøpemiddel overfor varer.

De er kjøpemiddel overfor andre penge.

De er betalingsmiddel for menneskelige arbejdsydelser.

De er betalingsmiddel ved opgjør av gjæld.

De er investeringsmiddel for den frie kapital.

De er værdimaalere ved bokførsel, skatteutmaaling og gjældsfastsættelse.

Naar pengene anvendes i tjeneste av en av disse funktioner, sies de i det Knappske beskrivelsessystem aa bli brukt til tilfredsstillelse av det cirkulatoriske behov. Hvis pengene, — de chartale betalingstegn for fremdeles aa tale med *Knapp* — er fremstillet av et stof som har nytteevne, kan de desuten brukes til tilfredsstillelsen av det *Knapp* kalder reale behov.

Til disse forskjellige pengefunktioner svarer der nu forskjellige pengevurderinger og forskjellige pengeværdier.

1) Er pengene fremstillet av et stof med nytteevne, har de en stofværdi. Den behøver ikke ved alle vurderinger av den aa referere til noget realbehov. Ekempelvis maa det sies at naar danske guldpenge brukes til betaling av danske pundforpligtelser i England, mottas de efter sin stofværdi, men anvendes ved tilfredsstillelsen av et cirkulatorisk behov.

2) Vurderes penge i relation til andre indenrikske penge, maa der tales om deres intermonetære værdi. Lovgivningen sørger jo gjerne for at de intermonetære værdier er ekvivalente. Men det lykkes ikke altid aa gjennomføre dette princip. I perioden under Napoleonskrigene cirkulerte i flere land metalmynter sammen med pengesedler, men pengesedlerne var deprecierte i relation til metalpengene. Ved enhver betaling maatte der tas hensyn til de intermonetære værdier.

3) Vurderes pengene i relation til utenlandske penge har vi aa gjøre med deres intervalutariske værdi. Jeg behøver neppe aa minde om at det er de intervalutariske penge

værdier som i tiden fra høsten 1914 fremover til vaaren 1927 har frembudt hovedproblemerne baade for politikere, praktikere og teoretikere.

4) Vurderes pengene i relation til de varemængder de kan skaffe ved kjøp, har vi aa gjøre med deres vareværdi. Det er denne pengeværdi vi maaler ved engrosprisindekser og detailprisindekser.

Alle disse relationsværdier fremstilles av *Moeller* i hans nævnte verk under de betegnelser jeg her har tillatt mig aa opta. Uttrykket „intervalutarisk værdi“, som forøvrig nu er blit gangbart i de internationale fagskrifter, skriver sig vistnok oprindeligt fra den Knappske terminologi.

Ved siden av disse fire relationsværdier maa der imidlertid opstilles følgende:

5) Vurderes pengene i relation til arbeidslønningerne, altsaa til den mængde menneskelig arbeide en pengeeier kan skaffe sig raadighet over, kan vi tale om deres arbeidsværdi. Idet lønsnivaet paa ingen maate behøver aa følge prisnivaet, er det helt nødvendig aa holde for øie at vi her har aa gjøre med en særlig relationsværdi. Bedrifternes stilling viser dette. Bedriftene er jo som sælgere avhengige av vareværdien, mens de som kjøpere er avhengige av arbeidsværdien.

6) Vurderes pengene i relation til de kapitalværdier de kan skaffe ved investering, kan vi tale om deres investeringsværdi. Den gir sig utslag i kursnivaet for aktier og obligationer og i eiendomspriserne. Her er ikke bare vareprisnivaet bestemmende, men ogsaa et noget mer vilkaarlig moment, nemlig den ved en menneskelig beslutning fastsatte diskontosats, som meget ofte kan være helt uriktig valgt.

7) Vurderes pengene i relation til de gjældsbyrder de befrier betaleren for, vurderes de altsaa efter sin evne til aa opfylde den pengefunktion som *Hawtrey* mener er deres eneste specifikke, vil jeg med et uttryk jeg henter fra *Knapp* tale om deres lytriske værdi. Lytron er som oplyst av *Knapp* det græske ord for betalingsmiddel. Foretas gjældsomskrivninger, som f. eks. ved forordningen av 5. januar 1813 for den dansk-norsk-holstenske helstat, vil beregningen av de lytriske værdier fremby store vanskeligheter.

7) Vurderes pengene i relation til en bestemt „proklamatorisk fastsat“ paalydende værdi, maa vi tale om deres nominalværdi. Fra august 1914 fremover til 1. januar 1927 har begrepet „danske kroner“ været en nominalværdi. Da den

lytriske værdi av lovgivningen almindelig opfattes som identisk med nominalværdien, forsaavidt den ikke er anderledes fastsat ved særlig og retsgyldig klausul, blir nominalværdien den juridiske værdimaaler ved alle gjældsopgjør uten hensyn til de svingninger den undergaar i relation til de andre pengeverdier.

Nu er der den eiendommelighet ved den dogmehistoriske utvikling at saa aa si i hele perioden fra aarhundredskiftet og fremover indtil stabiliseringsproblemet blev reist i de valutadeprecierte land, har pengeteoretikerne omtrent utelukkende beskæftiget sig med en enkelt av disse pengeverdier, nemlig den jeg med *Moeller* har tillatt mig aa kalde for pengenes vareværdi. De vil sikkert alle gi mig ret i at det er *Irving Fisher* som ved sin logisk glimrende bok „*The Purchasing Power of Money*“ bragte læren om denne særlige pengeværdi i forgrunden. I den første tid da vi paany hadde svingende valutaer, dominerte ogsaa læren om denne form for pengeværdi ordskiftet om de intervalutariske kurser. *Cassels* lære om kjøpekraftspariteten betegner nemlig i virkeligheten, som særlig *Keynes* her fremhævet, et forsøk paa aa dedusere læren om de intervalutariske kurser fra *Fishers* lære om pengenes kjøpeevne.

I et tidligere arbeide, som kanskje enkelte av Dem kjenner, har jeg prøvet paa aa ettervise at *Cassels* teori ikke kan betegnes med det tyske ord „stichhaltig“. *Cassel* gaar ut fra at naar vi efterspør fremmed valuta, saa er det fordi den har kjøpeevne overfor varer og tjenester i det fremmede land. Dette vilde ha almengyldighet dersom det Casselske „vi“ bestod av lutter importører. Isaafald vilde da ogsaa kjøpekraftspariteterne i det væsentligste bli avgjørende. Men mellem efterspørgerne paa valutamarkedet er ogsaa investorerne, som efterspør efter andre hensyn end importørerne, og debitorerne, som oftest maa efterspørge uten noget hensyn. Jeg fremførte min kritik første gang i et foredrag som jeg holdt i den norske statsøkonomiske forening igaar for to aar siden. Siden den tid har det vist sig at den norske valuta er blit fuldstændig dominert av den ene av de Casselske efterspørgergrupper, nemlig investorerne, som for aa realisere spekulationsformaal har operert med vældige kapitaler. Jeg skal ikke her trætte Dem med aa gjenta min kritik av *Cassel*; jeg vil bare faa lov til aa fremhæve at den i ett og alt gaar ut fra de samme grundprincipper om relationerne mellem den generelle værdilære og læren om pengeværdien som jeg har tillatt mig aa gjøre gjældende i dette foredrag.

Derimot vil jeg i lys av disse principper kaste et kort blik paa den teori om pengenes indenlandske værdi som *Cassel* deduserte fra, nemlig *Irving Fisher's* formulering av kvantitetsteorien.

Som De alle vet, har *Irving Fisher* forsøkt aa bevise riktigheten av kvantitetsteorien ved hjelp av et matematisk lignings-system. Han har opstillet en ekvivalens — den saakaldte omsætningsligning — mellem værdierne av bestemte sæt økonomiske transaksjoner som i en git periode har fundet sted i et samfund; han gir altsaa en matematisk beskrivelse i ettertid av disse værditransaksjoner. Ut fra ekvivalensteoriens synspunkt er der selvfølgelig ikke noget aa bemerke til denne fremgangsmaate forutsat at de beskrevne transaksjoner er riktig symbolisert. Det *Fisher'ske* uttrykk er som bekjendt

$$P = \frac{MV + M'V'}{T}$$

hvor P er prisenivaaet, M den gjennomsnittlige pengemængde som i perioden har været git ut for omsætningsgjenstander og V dens omløpshastighet, M' det totale kontobeløp i bankerne som kan disponeres ved checks, og V' omløpshastigheten paa disse konti.

Nu kommer *Fisher* til det resultat at dersom alle ledd paa høire side av likhetstegnet i denne ligning er konstante med undtagelse av M , saa vil prisenivaaet variere direkte proportionalt med denne M . *Fisher* skriver: „Relationen fortjener aa understrekes. Den utgjør kvantitetsteorien.“

Riktigheten av denne *Fisher's* sætning vil jeg tillate mig aa bestride. Kvantitetsteorien, saaledes som den har været oppfattet før *Fisher's* tid, og saaledes som den blir anvendt ogsaa nu saa snart der et øieblik blir set bort fra *Fishers* ligning, beskriver nemlig virkningerne av økninger eller minskninger i hele den cirkulerende pengemængde i et land. Det er naar denne totale pengemængde økes ved vilkaarlige beslutninger at vi sier der foreligger inflation. Det er naar den bevisst trækkes sammen at der foreligger deflation. Men denne M som optrær i den *Fisher'ske* ligning, er ikke identisk med hele den cirkulerende pengemængde i landet. M symboliserer nemlig bare den del av pengemængden som brukes ved kontantformidling av omsætningen. *Fisher* selv har gjort opmerksom paa dette flere steder i sit verk. Indfører vi nu en betegnelse for den totale cirkulerende pengemængde i landet og kalder den for C , blir spørsmålet dette: hvilken relation er der mellem C og M ?

Fisher bruker det uttrykk at endel av omsætningen utføres ved hjælp av „cirkulerende kredit“. Han sigter til det forhold at endel av landets pengemængde ligger i privatbankerne som grundlag for den ved cheks og andre bankpapirer formidlede kommerzielle kredit. Denne pengemængde gaar ikke ind under M og er overhodet ikke uttrykt ved noget av de symboltegn som optrær i *Fisher's* formel; M' symboliserer nemlig totalbeløpet av chekkontierne og ikke det pengemæssige grundlag for dem. Skal der imidlertid opstilles en ligning til nærmere bestemmelse av C , blir der bruk for en størrelse som symboliserer totaliteten av privatbankernes pengereserver. Jeg vælger betegnelsen R . Men heller ikke $(R + M)$ utgjør den totale cirkulerende pengemængde. Endel av denne brukes nemlig til formidling av de ensidige pengetransaksjoner, mens endel er tesaurert, er „hamstret“. Den første av disse mængder kalder jeg E , den sidste H . Indskrænker vi nu den teoretiske iagttagelsestid til en fiktiv periode av den karakter at hvert enkelt pengetegn i løpet av den har været med paa aa formidle én og bare én omsætning, slik at omløpshastigheten kan holdes utenfor iagttagelsen, faar vi det enklest tænkelige uttrykk for C , nemlig

$$C = M + R + E + H.$$

Saa enkelt dette uttrykk end er, turde det dog være tilstrækkelig til aa vise at i de ræsonnementer som bygger paa de seddelutstedende bankers opgaver over seddelcirkulationen og eventuelt andre opgaver over den omløpende pengemængde, kan der ikke direkte indføres slutninger utfundet ved analyse av *Fisher's* M . Uttrykket turde ogsaa vise at den funktionelle pengefordeling indenfor samfundet byr paa enkelte teoretiske problemer som blir forbigaaet i de vanlige fremstillinger av kvantitetsteorien.

Fra vurderingslærens synspunkt maa der ogsaa føres en indvending av kausal art mot *Fisher's* formulering. *Fisher's* lære om sammenhængen mellem P og M involverer nemlig den paastand at værdien M umiddelbart paavirker værdien P . Men da værdier bare er beskrivelsesbegreper, er slike direkte paavirkninger umulige. De kvantiteter *Fisher* opererer med, kan bare indvirke paa hverandre naar de erkjendes av levende mennesker og brukes som grundlag for disse levende menneskers vurderinger og beslutninger. Set i lys av denne opfatning viser det sig hvor meningsløst det er naar *Fisher* vil hævde at i omsætningsligningen er P passiv, mens de andre ledd er aktive. Alle kvantiteter er nemlig like aktive og like passive,

og erkjendelsen av prisnivaets høide vil virke like motive-
rende paa menneskelige beslutninger som erkjendelsen av
nogen av de andre kvantiteter *Fisher* opererer med.

I løpet av denne knappe time som har staat til min raa-
dighet, har det selvsagt ikke været mulig for mig aa gi mer
end konturerne av en teori. Saa meget haaber jeg imidlertid
aa ha godtgjort, at en av de opgaver det er mest paakrævet for
nutidens socialøkonomiske videnskap aa ta fat paa, det er forsøket
paa aa sammensmelte værdilæren og teoriene om pengeværdien
til en ny sluttet helhet.